

1. februára 2024 9:46 [Knihy](#)

Živelný tanec s faktmi. Čo je to vlastne reportáž podľa Mariusza Szczygiela



JÁN PÚČEK



Mariusz Szczygiel. Foto N – Vladimír Šimíček

Populárny poľský reportér vydal knihu, ktorá nie je len poctou žánru a jeho tvorcom, ale aj praktickou príručkou pre budúcich reportérov a reportérky.

Je to vôbec literatúra? Nie je to len čosi príliš nafúknuté a namyslené, čo by nemalo opúšťať tenký novinový papier? Aký dlhý je život reportáže? Kde sú jej hranice? A je to naozaj taká veľká vec, že by sme sa ňou mali takto detailne zaoberať?

Otázok je mnoho. Na niektoré sa odpovedalo už dávnejšie, iné stále visia vo vzduchu. Otázky z tohto súdka si často kladie aj poľský reportér Mariusz Szczygiel. O tom, čo je podľa neho dobrá reportáž, podáva farbistú správu vo svojej najnovšej knihe *Fakta musí zatančit*. Na úvod zopár Szczygielových definícií:

„Reportáž je – podle mé jednoduché definice – příběh, který se skutečně stal a měl by posloužit jako podnět k zamyšlení.“

„Reportáž je něco víc než pouhá novinářina. Novinářina – to je informace, zatímco reportáž – narace.“

„Reportáž je nejspíš – ještě společně s fejetonem – jeden z nejsubjektivnějších žánrů žurnalistiky.“

„Reportáž je ze své podstaty nedokonalým svědectvím o skutečnosti.“

„Reportáž je neschopnost prožít vlastní existenciální zkušenosti skrze fikci.“

„Reportáž je pouze víra v to, že se něco odehrálo.“

Fenomén Szczygieł

Mariusza Szczygieła mnohí poznají najmä vd'aka jeho nevšednej reportážnej knihe *Gottland*, v ktorej si posvietil hneď na niekoľko českých (niekedy aj československých) fenoménov z minulosti, ale aj prítomnosti národa, ktorý nepozná Boha. Gottland máme k dispozícii aj po slovensky, no úspech zožal najmä v Česku, kde vyšiel už v troch vydaniach a počet dotlačí sa pohybuje v desiatkach.

Szczygieł však nie je autor jedného hitu. Pozornosť v Poľsku i za hranicami vzbudili aj ďalšie jeho knihy. Napokon, s poslednou reportážnou knihou *Nie je* (2018) získal najprestížnejšiu poľskú literárnu cenu Nike jednak od poroty, ale aj v hlasovaní čitateľstva. Szczygieł je fenomén. V tom najlepšom zmysle slova.

Organickou súčasťou reportéra Szczygieła je Szczygieł, ktorého vzrušujú a zároveň vyrušujú všemožné úvahy na tému literárnej reportáže. A venuje sa jej mnohorako. Spoluzakladal Inštitút reportáže, ktorý už roky organizuje dlhodobé kurzy pre budúcich reportérov a reportérky (a kde zároveň prednáša).

Bol taktiež pri vzniku vydavateľstva Dowody na istnienie, ktorého podstatnú časť portfólia tvorí, neprekvapivo, práve non-fiction. Podieľal sa aj na vzniku špecializovanej reportárskej kaviarne v centre Varšavy. A v neposlednom rade sa téme reportáže venuje aj teoreticky.

Neustále uvažuje o jej hraniciach, definíciách, možnostiach i jej budúcnosti v postfaktuálnom svete. Napokon, je editorom pozoruhodnej antológie poľskej reportáže *20 let nového Polska v reportážích*, kde sa práve cez optiku reportérov a reportérok snaží opísať to, čo sa dialo v jeho rodnej krajine po roku 1989. Okrem tejto antológie, ktorú po česky vydalo slovenské vydavateľstvo Premedia, však vymyslel a zostavil monumentálnu trojzväzkovú antológiu poľskej reportáže dvadsiateho storočia, ktorá má spolu takmer 2 900 strán.

Je teda zrejmé, že o reportáži má toho Szczygieł napremýšľaného a načítaného viac než dosť. A tak sa to teraz rozhodol zhrnúť v knihe *Fakta musí zatančiť*, ktorú v preklade Martina Veselku vydal osvedčený vydavateľský tandem Dokořán/Máj.

Ak máte pocit, že podobná publikácia sľubuje len suchopárne čítanie o dejinách žánru, nebudaj že pôjde o akúsi nudnú učebnicu, možno nie ste ďaleko od pravdy. To by však za ňou nemohol stáť Mariusz Szczygieł.

Tanec s reportážou

Keď sa z niečoho stane taký unikátny fenomén, ako sa to stalo s literárnou reportážou v Poľsku, je prirodzené, že sa budú viesť siahodlhé ostré debaty, že budú vychádzať antológie i teoretické práce. Mariusz Szczygieł začína svoje rozprávanie od seba – inak sa asi do rozprávania o žánri, ktorého je pevnou súčasťou, ani nedá vstúpiť. Szczygieł s humorom rozpráva o svojich novinárskych začiatkoch, pri ktorých sa postupne formovali viaceré jeho reportárske zásady, napríklad nikdy nepísať o ľuďoch v zlom a podobne. Uvedomuje si však aj svoje schopnosti, ktoré neskôr počas bohatej reportárskej kariéry hojne využije.

Keď ho ako šestnásťročného v rámci tábora pre mladých novinárov vyšle mladá tútorka Aldona Krajewská na cestu cez Bieščady bez spacáku, bez deky a len s núdzovou hotovosťou, aby priniesol skutočnú živú reportáž, poradí si napriek tomu, že túlaniu sa po horách príliš neholduje.

Vďaka tomuto iniciačnému okamihu tvrdí, že „až dodnes mňa neopouští základná myšlienka – VŽDYCKY si v živote poradím, i kdyby mňa vysadili

třeba uprostřed varšavské Marszałkowské třídy nahého, bez přístřeší a s prázdnou kapsou, za týden už budu půjčovat peníze ostatním na úrok. Od šestnácti let mám v sobě pocit – můžu cokoliv!“ Je to, samozřejmě, len anekdota. Z podobných příběhů, či už přežitých, alebo vypočutých, pozostáva celá Szczygiełova kniha *Fakta musí zatančit*. A právě vd'aka tomu vznikol text, ktorý je rovnako svieži a živý ako jeho reportárske zbierky.

Szczygieł vytrvalo krúži okolo rôznych definícií reportáže, aby sa pokúsil zodpovedať základnú otázku – čo to vlastne je. Zopár stručných opisov žánru sa vyskytlo už aj v úvode tohto textu, no najpresnejšia je azda tá, ktorá hovorí, že reportáž nám umožňuje prežiť celú paletu udalostí, ktoré sme prežiť nemohli, a to bez útechy, ktorú nám pri akokoľvek ťažkom čítaní poskytuje beletria – že je to celé iba fikcia.

S reportážou je neodmysliteľne spojené slovo pravda. A to je ďalší centrálny bod, okolo ktorého Szczygieł vyskladal svoju knihu.

Pravda a detail

Hľadanie pravdy (či Pravdy?) patrí medzi dlhodobé projekty Mariusza Szczygieła. Každý má podľa neho svoju pravdu alebo pravdičku – a to v najširších významoch tohto slova. Môže to byť akási životná múdrosť. Alebo celkom doslovná pravda, presvedčenie. Napokon, veľmi hmatateľným a zároveň dobre čitateľným výsledkom tohto jeho zberateľsko-pátracieho úsilia je jeho reportážna zbierka *Projekt: pravda* z roku 2016.

Pravda v rámci žánru reportáže – to je zrejme tá najošemetnejšia otázka. Môže byť niečo úplnou pravdou, pokiaľ to nie je len strohý a dôkladný opis reality? Alebo je pravda ukrytá kdesi hlbšie, napríklad v emocionálnom náboji textu? Táto otázka napokon sprevádza aj dokumentárny film a úvahy o nej rozdeľujú tvorcov i priaznivcov na dva tábory.

Szczygieł to dobre ilustruje na príklade dvoch veľikánov poľskej reportáže: na Ryszardovi Kapuścińskom a Wojciechovi Giełżyńskom. Prečo hovoríme o veľikánoch, pričom druhé meno je prakticky neznáme? Aj to vysvetľuje Szczygieł veľmi lapidárne. Giełżyński, Kapuścińského priateľ a rovesník, jazdil na tie isté miesta a napísal takmer sedemdesiat kníh. Tvrdil však, že reportáž je len informácia. Kapuściński zastával opačný

názor. Nielen informácia je dôležitá, ale aj krása. Nech už to znamená čokoľvek.

Azda najpresnejšie by bolo nazvať Szczygiełovu knihu esejou. Slobodne a voľne v nej uvažuje nielen o pojmoch, ale aj o tom, ako sa taká dobrá reportáž „robí“. Využíva pri tom pestrú paletu odkazov či konkrétnych ukážok z diel svojich kolegov a kolegýň z Poľska, ale aj spoza hraníc (jedna z úvah o pravde sa napríklad točí okolo útlej, ale čarovnej knihy českého botanika Jiřího Sádla *Prázdna země*).

Keď nás chce Szczygieł naučiť, ako rôzne môžu fungovať detaily v rámci reportáže, berie si na pomoc celé priehrstie ukážok. A podobne pracuje aj v situácii, keď sa snaží poukázať na to, ako sa v textoch menia fakty na literatúru, teda ako sa pod vplyvom autora či autorky mení videné a zažité na živý a funkčný text, ktorý by sa nás mal dotknúť.

Gonzo aj Kapuściński

Mariusz Szczygieł nás v knihe *Fakta musí zatančit* oboznamuje aj so stručnou históriou reportážneho žánru. Pomerne rozsiahlu kapitolu napríklad venuje „prvému románu faktu“ – knihe *Chladnokrvne* od Trumana Capota, ktorú síce do veľkej miery rešpektuje, no je očividné, že nepatrí medzi jej nekritických obdivovateľov.

V rámci takýchto historických výletov sa venuje aj rôznym reportážnym prúdom a odnožiam, napríklad Gonzo (kam popri Hunterovi S. Thompsonovi radí aj poľského autora Ziemowita Szczereka) či New journalism.

Širšie a na rôznych miestach sa venuje aj „otcovi“ poľskej reportáže Ryszardovi Kapuścińskému. Na príkladoch skúma trebárs to, do akej miery sa v jeho textoch vyskytuje fikcia či autorská licencia. Kapuściński bol istý čas veľkou témou najmä po biografii *Kapuściński non-fiction* Artura Domosławského, ktorá vyvolala nebyvalý literárny škandál. Okrem toho, že Domosławski skúma, či si reportér vo svojich knihách vymýšľal, otvára aj tému Kapuścińského spolupráce s tajnou službou. Jednou z najvýraznejších tém spojených s teóriou reportáže je pre Mariusza Szczygieła téma formy, čo v istom zmysle „podedil“ po svojej mentorke, legendárnej poľskej reportérke Hanne Krallovej (jej reportáže sú formálne jedinečné a nenapodobiteľné): „Pro mě je forma pojivem, jež nás

chrání před rozpadem. Proto je forma reportáže jednou z hlavních hrdinek této knihy,“ píše Mariusz Szczygieł.

Svoju reportáž *Lovec tragédií z Gottlandu* na inom mieste vyhlásil za prvú kubistickú reportáž. A do antológie *20 let nového Polska v reportážích* zaradil aj reportáž Wojciecha Tochmana *Vzteklej pes*, ktorá je coming-outom mladého poľského kňaza a zároveň priznaním, že počas svojich sexuálnych dobrodružstiev v Berlíne sa nakazil vírusom HIV.

A tento príbeh je napísaný formou homílie. Mimoriadne silný text.

Nová kniha Mariusza Szczygieła *Fakta musí zatančit* nie je len poctou tvorcom a tvorkyniam či umeniu reportáže. Je to aj vynikajúca príručka v štýle legendárnej scenáristickej publikácie *Vyprávět příběh* Jeana-Clauda Carrièra, v ktorej nám autor odovzdáva to najvzácnejšie, čo má – svoje skúsenosti, upozorňuje nás na to, čo je dôležité, vystríha nás pred chybami – a to najmä na príklade svojich vlastných.

Lekcie dostávame počas celej knihy, no predovšetkým v rozsiahlej kapitole *Reportáž krok za krokom*, kde sa Szczygieł venuje jednotlivým fázam či prvkom, ktoré vstupujú do tvorivého procesu; od témy cez hrdinu, nadstavbu až po niekoľko dobrých rád a príkladov, ako viesť rozhovor či ako začať svoj text. Na záver teda namiesto ďalšej definície jedna dobrá rada od Mariusza Szczygieła: „Aby člověk napsal reportáž, je nezbytné, aby druhému člověku porozuměl.“